

HALÁSZ TAMÁS

Varázslat, cirkusz, gagyi

■ DEREVO TÁRSULAT: EGYSZER VOLT... ■

Régen látott, régóta visszavárt vendég járt kora tavasszal a Merlin Színházban. A Derevo, ez a meghatározhatatlan műfajban dolgozó (és a stílusdefinícióktól meglehetősen irtózó), se mozgásszínháznak, se színháznak, táncszínháznak pedig kiváltképp nem címkézhető társulat a kilencvenes évek közepén – sokféle felállításban, ahogy erre később majd kitérek – rendszeres vendége volt hazánknak. Az orosz tagokból álló társulat már hetedik éve Németországban, Drezdában dolgozik, ezért a nevét a Nyugaton közismert formában írom, de a személyneveknél megmaradok a magyar átírási szabályoknál. Anton Adasinszkij társulata és a Derevóból kivált vagy annak csak „holdudvarába” tartozó művészek számos előadásukkal megismertették már a magyar közönséget.

A Derevo hivatalosan 1988-ban alakult meg, bár vezetője, az akkor még leningrádi Licegyej Színház (amely a színlap tartalmával ellentétben nem személynév) bohóctársulatóból kivált, pantomimes Adasinszkij már egy évvel korábban elkezdte maga köré gyűjteni alkotótársait. Adasinszkij több, meghatározó impulzust követően döntött úgy, hogy elhagyja színházát, melynek viszont most a Budapesten bemutatott, több mint öt éve született – 1998-ban a Edinburgh-i Fesztiválon két díjat is elnyert – *Egyszer volt...* című rendezését ajánlotta, mert, mint írja: „néhány emlékezetes évet” töltött ott a „nyolcvanasokban”. A Derevo születése előtt Adasinszkij (akárcsak a Derevo alapító tagja, Alekszej Merkusev) együtt dolgozott a legendás Avia csoporttal, a glasznosztj idején is csak túrtiltott underground művészkörrel, melyet nagyrészt leningrádi zenészek és színészek alkottak. A társulat – amelynek magja másfél évtizede csaknem változatlan – stílusát alapvetően meghatározta egyik legelső produkciója, a *Vörös Zóna*. E stílusra kiemelkedő hatást gyakorol(t) az amerikai és nyugat-európai modern tánc, a commedia dell'arte és mindezekelőtt a japán butó-tánc, melynek két mestere, Tacumi Hijikata és Kazuo Ohno Adasinszkij is tanította.

A politika, a kultúrpolitika földrengésszerű változásai lehetővé tették, hogy a társulat kilépjön a nemzetközi szintre. Első jelentős sikerüket Franciaországban, a Périgueux-i Pantomimeszfesztiválon, az 1983-ban alapított MIMOS-on aratták, ahol megkapták a kritikusok díját. A díj rangját mi sem érzékelteti jobban, mint az a tény, hogy a modern pantomimművészet e legfontosabb fórumának olyan művészek a védnökei, mint Kazuo Ohno, Nagy József és Marcel Marceau. 1993-ban (magyarországi bemutatkozásuk évében) pedig elnyerték a BITEF, a Belgrádi Nemzetközi Fesztivál nagydíját. Nálunk először kerekten tíz éve, a VIII. Nemzetközi Mozgásszínházi Találkozó (IMMT) keretében, a fesztivált rendező Szkéné Színházban léptek fel, egy évvel korábban, Prágában bemutatott, *A lovas* című, másfél órás előadásukkal, mellyel elnyerték a BITEF nagydíját (a felújított darab 1998-ban megkapta a périgueux-i nagydíjat is). A szédítő tempójú, ellenállhatatlan humorú előadás óriási sikert aratott – én életem legfontosabb színházi élményei közt tartom számon. A szer- és légtornával gazdagított – most a Merlinben bemutatott produkció művészei közül négy, vagyis Adasinszkij, Jelena Jarovaja, Tatyjana Kabarova és Alekszej Merkusev által megjelentett – abszurd kavalkádjában Adasinszkij ugyanazzal a maszkkal (is) játszott, amelyben a Merlin színházi *Egyszer volt...*-ban láthattuk: fül-orr vonaláig bekormozott arcán, szája körül vakító, fehér festés – a „kiugrott bohóc” groteszk hódolata a műfaj előtt. (Érdekes, hogy a *Picasso kalandjai* című kultuszfilm egy, a Méd-rano Cirkuszban játszódó, fanyar-tragikus jelenetében hajszálpontosan ugyanez az elnagyolt, bohóci arcfestés látható.)

Következő alkalommal 1995-ben járt nálunk a társulat. Szegeden, a Thealter International nemzetközi színházi fesztivál imponáns programjában léptek fel „meglepetésstíjűkkel”, melynek során bemutatták a társulat munkáját, illetve részleteket adtak elő szívüknek kedves új és régebbi produkcióikból, valamint előadták *A női vonal keresése* című alkotásukat is. Ez a kétszereplős, mozgásszínházi darab egy jámbor, hívő asszonyról szól, aki a nézők szeme láttára válik életvidám, mondén, felszabadult nővé. A két szerepet Jelena Jarovaja és Tatyjana Kabarova alakította, akik most a Merlinben is felléptek. *A női vonal keresése* 1995 őszén a IX. IMMT vendégeként Budapesten is látható volt.

Ennyi tehát a Derevo korábbi, magyarországi fellépéseinek krónikája, melyet érdemes kiegészíteni két másik formáció vendégjátékának felemlítésével is. Az izraeli Theatre

Clipa 1995-ben, Tel-Avivban alakult, Dimitrij Tulpanov és Idit Herman vezetésével. Az utóbbi a világhírű Bathseva táncegyüttes táncosnője volt korábban, míg Tulpanov a kezdetektől 1995-ig a Derevo társulatát erősítette. *Körözés alatt* című, bizarr látomásokkal, különös gegekkel tűzdelt, kissé Franz Kafka világát is megidéző előadásukat 1998-ban a szegedi Thealter vendégeként, majd ugyanebben az évben a *Zsidó színházak a fénypontban* alcímet viselő, XII. Nemzetközi Mozgásszínházi Találkózón, Budapesten is bemutatták. Ugyancsak megemlítendő egy másik szentpétervári társulat, az ACHE neve is: ebben a Derevo után egy évvel alakult társulatban játszik színészként Makszim Iszajev, aki a Merlinben vendégeskedett Derevo-produkció kifogástalan dizsleteit tervezte. A varázslatos (és természetesen a Derevoéval rokonítható) képi világgal dolgozó ACHE – melynek tagjai színjátszás mellett festéssel, fotóval és filmmel is foglalkoznak – 1995-ben, 1997-ben és 2000-ben is a szegedi nemzetközi fesztivál vendége volt. A Derevo művészei közül ketten is játszottak Szegeden szólóelőadást: Tatyjana Kabarova *Tükröződés* című produkcióját 1998-ban, Alekszej Merkusev *Vologya bácsiját*, illetve *Páros-páratlanját* pedig 1999-ben.

A rendszerváltást közvetlenül megelőző időszakban indult, néhány év alatt világhírűvé vált társulat a kilencvenes évek közepére válaszút elé került: egyik alapítójuk, a később a Clipát létrehozó Tulpanov Izraelbe települését (alijázását) követően székhelyet változtatott, s társaival együtt Drezdába települt, ahol létrehozta alkotóközpontját, a Derevo-laboratóriumot, melyben ma is dolgozik. A Derevo *Egyszer volt...* című produkciója németországi működésük harmadik esztendejében készült: Adasinszkij az előadást – saját múltjára emlékezve – „a világ bohócainak” ajánlotta. A társulat általam látott előadásaihoz stílusjegyeiben, játékmódjában, hangulatában, színében és szagában szervesen kapcsolódó, közel másfél órájának utolsó harmadára – a Derevótól meglepő módon – mégis elfáradni látszó *Egyszer volt...* egyetlen alkatrésze tűnt szokatlannak, eddig még nem ismertnek. Ezt a váratlanul felbukkanó alkotóelemet nem biztos, hogy egyetlen szóval meg lehet fogni. Szentimentaliz-

mus, alku, elgyengülés – e szavak jutottak legsűrűbben eszembe, amikor e nagyszerű társulat önmagához képest halványabb munkájának alapvető hibáját érzektem.

Az előadás terét módunkban áll alaposabban megsejtelni. A színpadon három, szárnyasoltárszerűen nyitható, festett, magas falelem látható, eleinte becsukva. Tágas, sík, fekete felületükön, az ajtópárok felső mezőjében finom pasztell-színekkel festett házakat látunk, amelyek úgy ülnek meg a zárt ajtók tetején, mint a Meteora kolostorai a sima falú óriás sziklák koronájaként. A festett, girbegurba falú épületcsoportokról az embernek aztán hamarosan beugranak pontosabb képzőművészeti párhuzamok is. A korai nyugati festészet, a duecento, a trecento művészei ábrázolták freskóikon, kódexminiatúráikon hasonló módon – a perspektívát, a rövidülés jelenségét még nem ismerve – képeik háttereként a kopár, szeszélyesen szögletes dombokra, sziklákra épült városokat. De hasonló épületcsoport-ábrázolásokkal találkozhatunk – igaz, viszonylag ritkábban – a keleti keresztény művészetben, az ortodox ikonokon is. A három, szimmetrikusan elrendezett tábla közül a legnagyobb, a középső fölött – az egyházművészet szellemében – két eleven, meszelt arcú, glóriás alakot pillantunk meg, kezükben szivacs-lapból készült felhő, amelynek egyik oldalán az előadás eredeti – angol – címe olvasható: *Once*. A tér közepéről egyszerre furcsa kis nőalak pillog ránk – a két szent esőt facsar a nyakába, majd magára hagyja. A lány kopasz (a Derevo társulatában hagyományosan minden színész kopaszra borotváltan játszik) fején hatalmas, komikus masni és pánt, egyetlen – az egész előadás során szinte változatlanul „hordott” – álmétködő maszkká merevedett arccal vigyorog, miközben drámai szendeként kerekíti hatalmas, múpillás szemét. Fehér ruhájának dereka, buggyos, rövid szoknyácskája némileg balett-táncosnők tüdőjére emlékeztet. A színlap szerint az *Egyszer volt...* főszereplője egy lány, aki „szép volt, de egy kissé együgyű és szűk látókörű”, illetve egy fiú, aki „kedves és melegszívű, de végtelenül peches”. A lány megvolna, a (kissé már élemedett) fiú ezután érkezik: Adasinszkij a korábban említett maszkban: álla kormos, szája körül hófehér festék, orrán vörös, hegyes és kampós toldás, amitől nem bohóca, hanem inkább szomorú, öreg madárra emlékeztet. Öltözéke, mint egy technikatanáré vagy pedellusé: maszatos, foszlott, csalé köpeny. A páros suta mozdulatokat ismételve, szellemesen „mutatja be a karaktert”. A lány a rendezői bal oldalon kialakított, eddig lakatlan térségbe megy: a szobácska közepén ferde asztal, lejtős ülőkéjű, rövid lábú székek, a falon, oldalt, ócska rádió, hatalmas tekerővel, szemközt pedig tájkép,

rajta tenger övezte, kicsi szigeten álló és mesekönyvien csíkos világitótorony. A kubista festményekre emlékeztető, billeteg enteriőrben otthonosan mozgó lencsibába álmódzni kezd. A nagy Óról ábrándozik. A fal síkja megnyílik – a festmény hátrahúzódik, hogy háttérként szolgáljon –, a vágott délcegek pedig toronyórájáték harangütésre megjelenő bábalakjaira emlékeztetőn bukkannak fel a falban nyílt ablakban. Az egyetlen színész által megjelenített, groteszk alakok sorjázása a Derevótól megszokott, vérbő, mesebeli, mágikus humor jegyében zajlik. Eztán némi líra következik: a köpönyeges bohóc-karvaly, az Adasinszkij megszemélyesítette vénlegény hiába vágyakozik szerelmére, hiába teszi neki a szépet, pakol elé csokor helyett egy egész virágzó fát, az észre sem veszi. Ami a felvezetés után következik, jó ideig maga a csoda: az ember nem hisz a színlapnak, mely szerint mindössze öten játszanak a darabban. Elképesztő figurák, bámulatos tárgyak-kellékek sokasága kavargat a színen. Történet igazából nincsen: a rajongó szerelmes űzi szíve hölgyét, ábrándozik, fantáziál, ügyetlenkedik, cselezni, gáncsolni próbálja riválisait, harcol, megment, epekedik, a néző pedig szájtátva kapkodja a fejét a megannyi ötlet, geg, varázslat láttán. A sodró jelenetek közti átállások idején Adasinszkij elég gyengécske bohóci magánszámaival telik az idő.

A történet, így az üldöződi részese lesz a bábként nyeklő-nyakló, ágyékkötős Cupidó, aki még arra sem képes, hogy egy nyilat kilőjön a szépséges hölgynek legalább az irányába, s felsülései után zokogva borul az epekedő, türelmetlen szerelmes nyakába. Feltűnik a Go-

Jelena Jarovaja felvétele

Egyszer volt...

nosz, aki pont úgy néz ki, ahogyan efféle előadásokban a Gonosz ki szokott nézni: fekete a frakkja, fehér az inge, nyurga és sima modorú, az arca, mint egy bábszínházi dzsigolóé. Csakhogy a kopasz fejű, csikbajszú, összenőtt szemöldökű, elegáns, vékony fiatalember – nő. Erre pedig – remek, alakoskodó – játéknak köszönhetően csak nagy sokára lehet rájönni. Szögletes mozdulatai, asszony szívét összetörő, felsőbbbűvészes modora, fanyar, macsós mosolya tökéletes „férfiillúziót” keltenek. A játékoshoz csatlakozik a mókás természetű Halál is, aki idétlen bonvivánként úgy forgatja attribútumát, egy igazi kaszát, mint tamburmajor a marsallbotot. Tarka, foszlott köpenyében *show-manként* produkálja magát, és persze egyáltalán nem ijesztő. Az ördögi kavalkádban számos további különös figura bukkant fel. A Fiút, aki egy deszkából kivágott – karácsonyi dekorációra emlékeztető – üstököst meglóvólva ered szíve hölgye után, egy úrrendőr veszi üldözőbe. Az egyenruhás közeg ülepe alatt ugyancsak csillagcsóva, rajta villogó és kormány. A lány kezére spekuláló Gonosz rémálomból szalasztott, furcsa lényekkel ijesztgeti rajongó riválisát: a középső paravánkapu felnyílik, és mögüle káprázatos jelenés lép elő. Könnyű, hófehér ruhájának nadrágszárai hatalmas gólyalábat rejtenek. Az óriásnak két feje van – a másolat is olyan rémisztően pontosan kivitelezett, hogy alig lehet megállapítani, melyik az igazi –, mindkettőn magas, hegyes, a Ku-Klux-Klan jellegzetes fővegét és a főpapi tiarát egyszerre idéző, hegyes fehér süveget visel. A szárnyas ajtók kinyílnak, belső felületükön fekete alapra festett, emberfejű halakat látni: a gyönyörű és ijesztő lények mintha egy sosem volt civilizációi motívumkincséből bukkantak volna elő. A Gonosz ugyanazon a kapun érkezik

Summary

The present issue opens with reviews of recent productions. András Csont, Tamás Tarján, Tamás Koltai, Dezső Kovács, László Zappe, Vera Kérchy, Judit Csáki, Judit Szántó, Réka Hegyi and László Zappe once more share with the reader their impressions of Heinrich von Kleist's *The Schrockenstein Family* (Katona József Theatre), Atila Bartis's *My Mother Cleopatra* (Studio of the National Theatre), Zsigmond Móricz's *A Feast of the Gentry* (Zalaegerszeg), Shakespeare's *Romeo and Juliet* (by the Tamási Áron Theatre of Sepsiszentgyörgy/Sfintul Gheorghe, Rumania and at Pécs), Sarah Kane's *Phaedra's Love* (the Point Workshop), three performances of *Cabaret*, by Joe Masteroff, John Kane and Fred Ebb (at the Theatre University, at Kaposvár and at the Budapest Operetta Theatre), Yevgeni Shvartz's *The Dragon* (Studio of the Madách Theatre) and three performances of Carlo Goldoni's *The Comic Theatre* (at the Kolozsvár/Cluj Hungarian State Theatre, Rumania, at the Studio of the Madách Theatre and at Veszprém).

New dance programmes were seen by Csaba Kutszegi (Peasant Decameron by the Duna Art Company as well as *Gypsy Courage* and *Dracula* by the Budapest Dance Ensemble), by Andrea Tompa (*Revanche* by ExperiDance at the National Theatre) and by Katalin Lőrinc (Tchaikovsky's *The Nutcracker* by the Pécs Ballet).

In commemoration of the 100th birth anniversary of Antal Németh, Tamás Gajdó presents some hitherto unpublished letters of the correspondence between the one-time managing director of the Budapest National Theatre and the great actress Emilia Márkus.

We publish a contribution by critic Balázs Urbán to the debate we launched on the problems of present-day theatre criticism in Hungary.

Two guest productions were to be seen recently in Budapest. András Nagy reviews *The Seasons*, a play by Kristijonas Donelaitis produced by the Meno Fortas Theatre of Vilnius, while Tamás Halász introduces *Once Upon a Time*, presented by Derevo, a Russian company now operating in Dresden.

The issue closes with an obituary devoted to Gábor Mádi Szabó (1922–2003), a great actor recently deceased.

Playtext of the month is *Romeo and Juliet*, a new adaptation by Ádám Nádasy of Shakespeare's tragedy.

FELHÍVÁS! Kérem a Pályáztatás vagy kinevezés? című írás szerzőjét, hogy vegye fel velem a kapcsolatot a koltai@gyorsposta.hu e-mail címen. Koltai Tamás

a jelenetbe: hatalmas, világító szemű ördögfej-fedezékben forgat mindenféle kallantýukat, mint a Totó kutya által lebuktatott, a függöny rejtékében ügyködő Oz. A szín szélén a Lányt látjuk üvegkoporsóban, ahonnan lovagja szabadítja ki. A jelenet alatt a Derevo előadásaira jellemző, fülsiketítő robaj, metálzene és robbanások hallhatók: tombol a hang- és a pirotechnika.

Nincs Derevo-előadás közönségbevonás nélkül: a Gonosz a publikum sorai közé menekül. Üldözői követik: a nézőteret reflektorok pásztázzák. A kergetőzés közben mindenki üldöz mindenkít. A vad jelenet nem mentes a durvaságtól sem: a színészek felrángatják ülőhelyükről, és pajzsnak használják a nézőket, átmásznak rajtuk, sőt egyikük (a társulatvezető) egy, a közelemben ülő hölgy (gondolom, kolléga) kezéből durván kitépi annak jegyzeteit: kicsit dulakodnak, Adasinszkij az erősebb persze, szállnak a papírok a félhomályban. Tanulságos. A kemény jeleneteket az egyre fáradó, nyúlóssá váló, patetikus epizódokkal dúsitott előadás giccser fináléja ellenpontosza: slágerzene szól, és a magasból tűzijáték csillámló függönye hull alá (*Divina Commedia* című előadásuk végén például nem állották a Queen együttes *The show must go on* című világslágerét nyomni, miközben szélgépek kavartak a színpadon konfettesőt). A sűrű gépi füstben derékig álló színészek pezsőt bontanak, koccintanak, de – utolsó fricskaként – a közönségre fröcskölnek, lötytyintik az italt.

Az *Egyszer volt...* fanyar humorú, felnőtteknek szánt, pajzán és vásári mesejáték: nyomasztó és játékos, mint a társulat előadásai általában. Másfél óras tartama során követ-hetetlen bőségben lálalt, ámulatba ejtő színművészeti-mozgásművészeti csodák és olcsó üresjáratok követik egymást szeszélyes rendben. A Derevo a hazai közönség által oly fájdalmasan hézagosan ismert, a nyolcvanas–kilencvenes években indult, az elmúlt század roppant súlyú művészi örökségére építkező oroszországi kísérleti színházi vonal zászlóshajója, amely szerencsénkre – szinte egyedülálló módon – viszonylag rendszeresen lép fel Magyarországon. A keveset, amit e körből ismerünk, nagyrészt a Theater és az IMMT jó szemű, elhivatott szervezőinek köszönhetjük. Külföldi fesztiválélményeim alapján bátran állíthatom: szegyenletes, mennyire nem tudunk semmit arról, mi zajlik az egykori keleti blokk országainak színházi és táncműhelyeiben. Az átalakult, immár nevében is nemzetközi Merlin Színház egyik első vendégjátéka fontos lépés egy helyes irányba: a „sztárrá lett”, immár kényelmes körülmények közt működő és korábbi hazai partnerei által mostanra megfizethetetlené vált Derevót hívni, látni kell. Akárcsak Lengyelország, a Baltikum, Csehország, Szerbia és persze Oroszország egy-két kivételtől eltekintve csak szerencsés kevesek által ismert, kiemelkedő fontosságú társulatait, amelyek a tőlünk (és tőlük) távolabbra eső, kultúrafinanszírozás tekintetében (is) boldogabb országokban bizony rendszeresen fellépnek, s a rangos fesztiválok díjesőben részesülnek.

„A színház művésze nem lehet meg sikerélmény nélkül.
A sikert állandósítani kell.”

(Latinovits Zoltán)

**Minden
kezuredre**
SZÜKSÉGED VOLT!

A Sűgó Csiga Díj szavazás alapján
Magyarország legnépszerűbb
színésze 2002-ben:

Vári Éva

További díjazottak:

Alföldi Róbert, Bozsó Péter,

Debreczeny Csaba,

Gyuriska János, Kamarás

Iván, Kolovratnik Krisztián,

László Zsolt, Mácsai Pál,

Nagy Ervin, Oroszlán Szonja,

Pápai Erika

Gratulálunk a díjazottaknak és
köszönjük a szavazatokat!

Sűgó

**SŰGÓ
CSIGA
DÍJ**

Köszönjük támogatóinknak!

Pilsner Urquell

NEMZETISZÓ

Főtámogató

SŰGÓ